

XV Mühazirə: Məktəbdə müəllimlərin peşə ustalığının təkmilləşdirilməsi metodları və təşkili formaları

Plan:

1. Müəllimlərin ixtisasının artırılması və attestasiyası.
2. Müəllimlərin yaradıcı mikroqrupları
3. Məktəbdə metodik guşə və kabinetlər, fərdi hamilik, məsləhət, müsahibə.
4. Açıq dərslər və dərstdən kənar tədbirlər.

Ədəbiyyat:

1. Əliyev H. Azərbaycan Müəllimlərinin qurultayında nitq/ Azərbaycan müəllimi, 01 oktyabr, 1998-ci il.
2. Mərdanov M.C. Azərbaycan təhsil sistemi: real vəziyyət, problemlər və islahat istiqamətləri. Bakı, Təhsil, 2005.
3. Əliyev H. Pedaqoji ustalığın əsasları. (Dərs vəsaiti). Bakı, ADPU, 1999. 4. İbrahimov F.N. Ümumi pedaqogikadan mühazirələr. Bakı: Mütərcim, 2010. səh.192-200.
4. Paşayev Ə.X., Rüstəmov F.A. Pedaqogika. Bakı: Nurlan, 2007, səh.39- 45. 6. Məmmədov R.H. Müəllimin peşə etikasını. Bakı: Maarif, 1992. səh.110 7. Nəzərov A., Məmmədov R. Pedaqoji ustalığı. Bakı: Müəllim, 2008.
 - a. 8. Hüseynzadə R.L. Müasir məktəb və yeni pedaqoji düşüncələr. Bakı, 1998.
 - b. 9. Əlizadə Ə.Ə., Rüstəmov F.A., Quliyeva K. Müəllim peşəsinin profesoqramı. Pedaqoji tədqiqatlar. (Elmi məqalələr məcmuəsi). Bakı, 2000 (II buraxılış).
 - c. 10. Əlizadə Ə.Ə. Azərbaycan məktəbinin psixoloji problemləri. Bakı: Ozan, 1998.
 - d. 11. Əlizadə Ə.Ə. Yeni pedaqoji təfəkkür. Bakı, 2001.
5. Faiq Mirzəyev , Xanımqız Rüstəmovə “Pedaqoji ustalığın əsasları” (Dərs vəsaiti) Bakı 2012
6. Museyib İlyasov “Müəllimin pedaqoji ustalığı” (Dərs vəsaiti) Bakı 2013

7. Həmzə Əliyev

8. Laləzər Cəfərova Bakı 2019 .

1. Müasir dövrdə elmi-texniki inqilabın və ictimai həyatın sürətli inkişafı müəllimin öz biliyini, ixtisasını və pedaqoji ustalığını daim artırmağı və təkmilləşdirməyi tələb edir. Müəllim öz biliyini, elmi-siyasi səviyyəsini, ixtisas təhsilini və pedaqoji ustalığını daim təkmilləşdirməzsə, cəmiyyətin onun qarşısında qoyduğu mühüm təlim-tərbiyə vəzifələrini müvəffəqiyyətlə həyata keçirə bilməz. Müəllimin öz biliyini təkmilləşdirməsi, həyatın zəruri tələbidir. Buna görə müasir ümumtəhsil məktəbində gənc nəslin təlim və tərbiyəsi sahəsində müvəffəqiyyətlə işləmək üçün hər bir müəllim öz üzərində ciddi çalışmaq, özünütəhsillə müntəzəm məşğul olmaqla yanaşı, həm də ixtisasartırma kurslarında iştirak edərək öz elmi, pedaqoji və psixoloji təhsilini, metodik və praktik ustalığını zənginləşdirməli və artırmalıdır. Ümumtəhsil məktəbi müəllimlərinin peşə hazırlığının təkmilləşdirilməsində, onların elmi, ideya-nəzəri və pedaqoji hazırlığının yüksəldilməsində ixtisasartırma kurslarının və müəllimlərin attestasiyadan keçirilməsinin əhəmiyyəti böyükdür. Buna görə də Azərbaycan Respublikası hökuməti və Azərbaycan Təhsil Nazirliyi müəllimlərin pedaqoji və metodiki cəhətdən təkmilləşməsi məsələlərinə xüsusi diqqət və qayğı göstərir. Hazırda respublikamızda müəllimin elmi-pedaqoji və ixtisas səviyyəsini, pedaqoji ustalığını təkmilləşdirmək üçün böyük bir sistem silsiləsindən: kurs üzrə hazırlıq (hər müəllim dörd-beş ildən bir hazırlıq kursu keçir), metodiki işlər, nəzəri seminarlar, elmi-praktiki və elmi-nəzəri konfranslar, monoqrafiyaların müzakirəsi, rayon, şəhər və respublika üzrə müşavirələr, pedaqoji mühazirələr, pedaqoji-psixoloji disputlar və s. tədbirlərdən müntəzəm və səmərəli istifadə edilir. Müəllimlərin ixtisasının artırılması və peşə hazırlıqlarının təkmilləşdirilməsində əsasən Azərbaycan Müəllimlər İnstitutu və onun filialları, Bakı Pedaqoji Kadrların İxtisasının Artırılması və Yenidən Hazırlanması İnstitutu fəaliyyət göstərir. Müasir ümumtəhsil məktəblərində müəllimlərin gənc nəslin təlim-tərbiyəsi sahəsində müvəffəqiyyətlə işləməsinə təmin etmək, öz elmi-siyasi və ixtisas biliyini, metodik ustalığını təkmilləşdirməyə marağını artırmaq üçün onların elmi-pedaqoji fəaliyyətini düzgün qiymətləndirmək və fərqləndirmək, yaradıcı işləməyə həvəsini yüksəltmək məqsədilə müəllimlər arasında attestasiyalar keçirilir. Attestasiya Azərbaycan Dövləti və Hökumətinin müvafiq

sənədləri əsasında həyata keçirilir. Attestasiya aşağıdakı tələblər üzrə həyata keçirilir: a) yalnız məktəb müəllimləri attestasiyadan keçirilir, attestasiya məktəb rəhbərləri üçün təbiiq olunmur; b) attestasiyada müəllimin bütün şəxsi keyfiyyətləri və iş göstəriciləri əsas götürülür; v) attestasiya səlahiyyətli, obyektiv şəxslərdən ibarət komissiya tərəfindən aparılır. Attestasiyanın ilk mərhələsi məktəbdə təşkil edilir. Məktəb rəhbərliyi (məktəb direktoru, onun müavinləri, həmkarlar təşkilatı birlikdə) müəllimin şəxsi keyfiyyətləri və iş göstəriciləri haqqında ətraflı xarakteristika hazırlayır. Bu xarakteristikada müəllimin şəxsiyyətinə və təlim-tərbiyə fəaliyyətinə obyektiv qiymət verilir, həm də yaradıcı işinə görə xüsusi fərqlənən, ən yaxşı müəllimlərə fəxri adların verilməsi məsələsi irəli sürülür. Məktəblərdə hazırlanan materiallar rayon (şəhər) təhsil şöbəsinə təqdim edilir (göndərilir), burada təşkil edilmiş xüsusi iş qrupu, sonra da rayon (şəhər) attestasiya komissiyası tərəfindən baxılıb müzakirə edildikdən sonra Respublika Təhsil Nazirliyində attestasiya Komissiyasına təqdim edilir. Attestasiya materialları əsasında komissiya nəticədə müəllimin fəaliyyəti haqqında aşağıdakı qaydada bu qərarların birini qəbul edir: a) müəllim tutduğu vəzifəyə uyğun gəlir və rəğbətləndirilməyə layiqdir; b) tutduğu vəzifəyə uyğun gəlir; v) şərti olaraq tutduğu vəzifədə saxlamaq olar (həm də bəzən burada attestasiya komissiyasının müəllimin gələcək fəaliyyəti haqqında tövsiyələri də aydın göstərilir); q) tutduğu vəzifəyə müvafiq (uyğun) deyil. Attestasiya komissiyasının qərarı iki ay müddətinə Təhsil Nazirliyi və onun tabeliyində olan rəhbər orqanları tərəfindən həyata keçirilir. Attestasiyadan keçən müəllim hərgah beş il müddətində köçüb və ya dəyişdirilib başqa məktəbdə işləyərsə, ona attestasiyadan keçməsi barədə arayış verilir. Məktəb işinin təhlili göstərir ki, pedaqoji prosesin keyfiyyəti ilk növbədə müəllimdən, sonra ideyanəzəri hazırlığın və pedaqoji, metodiki ustalığından asılıdır. Əgər müəllim pedaqoji, metodiki cəhətdən lazımi hazırlıqda olmasa, məktəb təhsilinin məzmunu və metodları hər nə qədər yaxşılaşdırılsa da şagirdlərin təlim-tərbiyə işində müvəffəqiyyət əldə edə bilməz. Buna görə də məktəbdaxili metodiki işi getdikcə daha çox təkmilləşdirməyə ehtiyac duyulur. Məktəbdə müəllimlərlə aparılan metodiki iş iki formada təşkil edilir:

1.Fərdi metodiki iş,

2.Kollektiv metodiki iş. Müəllimlərlə ayrı-ayrılıqda aparılan fərdi iş onların şəxsi təhsilinin tərkib hissəsi hesab olunur. Buna görə də fərdi metodiki iş yerinə yetirmək üçün hər bir müəllim özünün şəxsi təhsili, metodiki hazırlığını təkmilləşdirmək məqsədilə özünə illik plan tərtib edir. Müəllimlərin fərdi metodiki işinin planlaşdırılmasına direktorun təlim-tərbiyə işləri

üzrə müavini istiqamət verir və onun icrasına nəzarət edir. Fərdi iş formalarına özünütəhsil planı üzrə işdən başqa təlim-tərbiyə üzrə direktor müavininin fərdi məsləhətləri, təlimati söhbətlər, fərdi tapşırıqların yerinə yetirilməsi, şəxsi hesabatlar, ixtisasartırmadan keçməyə dair məlumatlar və s. daxildir. Kollektiv formada məktəbdə aparılan metodiki iş müxtəlif səpkili metodiki iş mərkəzini əhatə edən bir sistem təşkil edir. Buraya məktəbin pedaqoji şurası, ümumiməktəb metodiki şurası, fənn komissiyaları, məktəb metodbirləşmələri, metod-kabinetlər, operativ metodik müşavirələr, müəllimlərin problem qrupları, metodik seminarlar, qabaqcıl təcrübə məktəbi və s. daxildir. Pedaqoji şura (o cümlədən kiçik pedaqoji şura) direktoryanı (həmçinin müavinyanı) müşavirə və metodbirləşmədən əvvəlki paraqrafda məktəbin kollegial idarəetmə orqanları kimi, burada isə məktəbin kollektiv metodik iş formalarından biri kimi bəhs olunması heç bir təcrübə səbəb olmamalıdır. Çünki onların hər birinin öz əhəmiyyətinə görə bir-birindən fərqlənməyən iki funksiyası vardır:

1. Kollegial idarəetmə, nəzarət.
2. Maarifləndirmə, ixtisasartırma.

Burada biz pedaqoji şura, direktoryanı müşavirə və metodbirləşmələrinin əsas ikinci, bəhs olunmayan funksiyaları ilə tanış olacağıq. Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, pedaqoji prosesin keyfiyyəti həlledici anda müəllimdə, onun ideya-siyasi hazırlığının, pedaqoji-metodik ustalığından çox asılıdır. Bu baxımdan müəllimlərin ixtisasının artırılması, attestasiyasının səmərəli təşkili və təhlili mühüm rol oynayır. Ümumiyyətlə, ixtisasartırma hər hansı bir əməyə yararlı və faydalı olmağın dərəcəsini, hazırlıq səviyyəsini göstərir. Bu, pedaqoji sahə işçiləri, müəllimlər üçün çox zəruridir. Təbii ki, müəllim daim öz üzərində işləməli, biliyini artırmalı, ixtisasca təkmilləşməlidir, əks halda elmitexniki tərəqqinin, ictimai-sosial şəraitin çox sürətlə dəyişdiyi indiki şəraitdə təlimtərbiyə prosesini yaxşı qura bilməz. Sənətin sirlərini öyrənmədən yaxşı usta olmaq mümkün olmadığı kimi, müəllim də öyrənməsə, peşə-ixtisas səviyyəsini artırmağa yaxşı müəllim kimi el hörmətini, valideyn rəğbətini, cəmiyyət məhəbbətini qazana bilməz. Müəllim pedaqoji ustalığının artırılması onun psixoloji, pedaqoji, metodik və ixtisas hazırlığının təkmilləşdirilməsini nəzərdə tutur. İctimai-texniki inkişafın sürətlə baş verdiyi, xalqımızın dövlət müstəqilliyinə nail olduğu, milli dəyərlərinə qayıtdığı bir dövrdə müəllimlərin əhatəli hazırlığı, xüsusilə öncə yazdığımız siyasi sistemin tələblərindən irəli gələn bəzi yasaq edilmiş sahələrin öyrənilməsi çox vacibdir. Müəllimlərin metodik hazırlığının

təkmilləşdirilməsini onların yaradıcılıq axtarışlarından ayrılıqda təsəvvür etmək olmaz. Müəllim bilməlidir ki, pedaqogika, psixologiya elminə gedən yol özünü təhsildən, yenidəntəhsildən, yaradıcılıq axtarışlarından başlayır. Müəllimin peşə ustalığının əsas ünsürü, onun ixtisası üzrə, tədris etdiyi fənnin elmi əsasları üzrə hazırlığından ibarətdir. Çoxdan sübut olunmuş həqiqətdir ki, elmin özünü bilməyən müəllim nə qədər mahir metodist, ustad müəllim olsa da tədris etdiyi fənnin əsaslarını tələb olunan səviyyədə şagirdlərə öyrədə bilər. Əlbəttə, müəllimin ustalığının təkmilləşdirilməsi pedaqoji prosesin bütün komponentlərini vahətdə götürməyi tələb edir. Pedaqoji ustalığın komponentləri biri digəri üçün şərt olmaqla bir-birini tamamlayır. Müəllimin ixtisasının artma forması kimi nəzəri seminarlardan, elmi-praktik konfranslardan, monoqrafiyalar müzakirəsindən, pedaqoji-psixoloji disputlardan və s. istifadə olunur. Hər bir müəllim azı beş ildən bir hazırlıq kursu keçməklə, özünün elmi, pedaqoji, psixoloji və metodik bilik, bacarıq və vərdişlərini təkmilləşdirir. Məktəb rəhbərlərinin hazırlanması və ixtisaslarının artırılması əsas tədris elmi baza olan pedaqoji universitetlərin xüsusi fakültələrində həyata keçirilir. Son vaxtlar xüsusi diqqət yetirilən müəllimlərin attestasiyadan keçirilməsi prosesi də ixtisasın artırılmasında, biliklərin təzələnməsində və təkmilləşdirilməsində mühüm rol oynayır. Attestasiya müəyyən vaxtda, dövrləşmə əsasında aparılır. Hər bir müəllim, tərbiyəçi hər beş ildən bir attestasiyadan keçir, Rayon (şəhər) XTŞ- lərində fəaliyyət göstərən komissiya müəllim və tərbiyəçilərin fəaliyyətinə aşağıdakı qiymətləri verir: - tutduğu vəzifəyə uyğundur və «müəllim-metodist», «tərbiyəçi-metodist» adının verilməsinə layiqdir; - tutduğu vəzifəyə uyğundur; - tutduğu vəzifəyə uyğundur, bu şərtlə ki, attestasiya komissiyasının tövsiyyəsini yerinə yetirsin; - tutduğu vəzifəyə uyğun deyil. Pedaqoji işçilərin peşə intellektual hazırlığının yüksək səviyyəsinin saxlanılmasında pedaqoji elmi yeniliklərin məktəb təcrübəsinə tətbiqi, qabaqcıl təcrübənin yayılması da xüsusi rol oynayır. Elm günü-gündən inkişaf edir, cəmiyyətin tərəqqisinin hərəkət-verici qüvvəsinə çevrilir, respublikanın dünya sivilizasiyasına inteqrasiya olunmasını təmin edir. Bu sahədə pedaqogikanın da daim yeniliklərlə yaşaması, məktəbin elmi-texniki, informasiya və s. sahələrdəki nailiyyətləri özündə cəmləməsi pedaqoji elmi yeniliklərə təkan verir. Pedaqoji elmi yeniliklərin məktəb praktikasına tətbiqi həmin işlərə ciddi hazırlaşmaqdan, onun planlaşdırılması və təşkilindən çox asılıdır. Məktəbşünaslıqda elmi yeniliklərin tətbiqi nə qədər əhəmiyyətlidirsə, qabaqcıl təcrübənin yayılması da o dərəcədə vacibdir. Ona görə də məktəb rəhbərləri qabaqcıl pedaqoji təcrübəni öyrənməyə, onları ümumiləşdirib, yaymağa xüsusi diqqət yetirirlər. Pedaqoji fəaliyyət prosesində hər bir qabaqcıl müəllim yeniliyə can atır, axtarışlar aparır. Onları öz

təcrübəsinə tətbiq etməyə çalışır. Məhz bu zaman pedaqoji proses əsil yaradıcılıq işinə, məktəb isə elmi-tədqiqat laboratoriyasına çevrilir. Təhsil idarəetmənin bütün vəsilələrində rəhbərlərin vəzifəsi yeni ideyaları hər vasitə ilə müdafiə etmək və müəllimlər arasında yaradıcı ruhu, müsbət peşə rəqabətini təmin etməkdir. Pedaqogika elminin və məktəb təcrübəsinin qarşılıqlı əlaqəsi qabaqcıl təcrübənin öyrənilməsinin və yayılmasının zəruri şərtidir. İşgüzar, öz peşəsinin vurğunu olan məktəb rəhbərləri pedaqoji kollektivdə qiymətli, mütərəqqi nə varsa, hamısını səbr və təmkinlə öyrənir, aşkara çıxarırlar. Onlar bu məqsədlə açıq dərslərdən, disputlardan, pedaqoji monoqrafiya və dərsliklərdən, onların geniş elmi müzakirəsindən istifadə edirlər. Qabaqcıl təcrübənin öyrənilib yayılmasında təhsilin müxtəlif vəsilələri üzrə keçirilən pedaqoji mühazirələr mühüm rol oynayır. Bu tədbirlərdə müvəffəqiyyətli iştirakın əsasını müəllimin özünütəhsillə müntəzəm məşğul olması təşkil edir.

2. Hər bir dərs–müəllimin yaradıcı əsəridir. Dərs-təhsil, təlim və tərbiyə prosesinin başlanğıc nöqtəsidir. Məktəb öz inkişafının hər bir mərhələsində dərslərin keyfiyyətində özünün yüksək səviyyəsinə çatır. Dərs müəllimin şəxsiyyəti, intellekti və hissinin seyrində, müəllim ömrünün füsunkar yaradıcılıq məqamlarında yaranır. Əsl müəllim özünün böyük istedadını ilhamla dərsə həsr edir, 45 dəqiqə ərzində müəllim həm yanır, həm də yandırır. Dərsdə şagirdin sevinc içərisində yanan parlaq, füsunkar gözlərini görəndə Müəllim özünün xoşbəxtlik zirvəsini yaşayır. Hər bir dərs müəllimin yaradıcılığı olmalıdır. Müəllim dərsə hazırlaşarkən təkcə dərslikdən deyil, həm də əlavə ədəbiyyatdan, mənbələrdən istifadə etməlidir. İKT-dən əlavə məlumat toplamalı və təqdim etməlidir. Müasir dərslərin əsas tələblərindən biri budur ki, müəllim əvvəlcədən təlim metodlarını, təlim üsullarını, resurslarını müəyyən etməli, dərslərin interaktiv təlim əsasında qurulmalı, şagirdləri daha da fəallaşdırmaq üçün innovativ üsullardan istifadə etməlidir. Müasir dərs canlı olmalı qarşılıqlı anlaşma və hörmət əsasında qurulmalı, şagirdlərin potensial imkanları üzə çıxarılmalı, reallaşmalıdır. Müəllim dərsi elə qurmalıdır ki, təlim məqsədlərinə nail olmaq üçün kiçik bir məqam və imkandan maksimum istifadə edə bilsin. Müəllim üçün dərs həm proses, həm nəticə və həm də dəyər olmalıdır. Dərs yaradıcı olmalıdır. Müəllim öz pedaqoji məharətindən elə istifadə etməlidir ki, şagirdlərin yaradıcılıq qabiliyyətlərini reallaşdırmağa bilsinlər, şagirdlər məntiqi surətdə düşünə bilsinlər, qeyri-adi şəraitdə nəticə çıxarıb qərar verə bilsinlər. Bu günkü dərs müxtəlif variantlı təlim metod, üsullar, yeni tipli dərsliklər, iş dəftərləri, müxtəlif metodiki və didaktik materiallar, biliyin müxtəlif formalarını və fəaliyyətin bütün növlərini özündə birləşdirən çalışma və tapşırıqların verilməsi əsasında şagirdlərin idrak

fəallığını tələb edir. Müəllim dərslərə hazırlaşarkən konkret dərs planı hazılamalıdır: dərslərin təşkili üçün xüsusi plan aşağıdakıları nəzərdə tutmalıdır:

1.Təlim nəticələrinə görə dərslərin əsas məqsədi müəyyələşdirilməlidir; 2.Dərslərin tipləri dəqiqləşdirilməli, ona uyğun çalışmalar hazırlanmalıdır; 3.Təlim formaları və üsulları müəyyələşdirilməlidir; 4.Dərslərin məqsədindən və təlim materialının məzmununu həyata keçirmək üçün resurslar müəyyən edilməlidir. 5.Qiymətləndirmə vasitələri elə müəyyən edilməlidir ki, təlim nəticələrinin reallaşdırılması üzərində monitorinq həyata keçirə bilsin. 6.Dərslərdə əldə edilmiş bilik və bacarıqları daha da möhkəmləndirmək məqsədilə ev tapşırıqları hazırlanmalıdır. Müasir dərs reproduktiv üsulla şagirdlərə sadəcə ötürülməsi deyil, şagirdlərin bilik və bacarıqları interaktiv üsulla, məntiqi, tənqidi və yaradıcı təfəkkürə əsaslanan Dərs kimi başa düşülməlidir. Müasir interaktiv-fəal dərslərin aşağıdakı mərhələləri vardır:

1.Motivasiya; 2.Tədqiqatın aparılması; 3.Məlumatın mübadiləsi; 4.Məlumatın müzakirəsi; 5.Ümumiləşdirmə və nəticə; 6.Yaradıcı tətbiqetmə; 7.Qiymətləndirmə və refleksiya. Dərslərin maraqlı keçməsi üçün müxtəlif dərslərin tipləri-ənənvi və interaktiv tipli təlim üsullarından səriştəli şəkildə istifadə etməli, şagirdlərin maraq və meyllərini nəzərə alınmaqla onların maksimum bilik və bacarıqlar almasına çalışmaq lazımdır. Bununla yanaşı müasir fəal-interaktiv təlimin ənənvi təlimdən fərqli üstünlükləri var: - Dərslərdə motivasiya yüksəlir; - Dərslərdə rəqabət və əməkdaşlıq yaranır; - Öyrənənlər-şagirdlər təlim prosesinin mərkəzində dayanır; - İnkişafetdiricilik; - Nəticəyönümlülük; Demokratik təlim mühiti yaranır. Hər bir dərs müəllim əməyinin məhsuludur. Dərslərin müvəffəqiyyəti daha çox müəllimin professional və şəxsi keyfiyyətindən asılıdır. Müəllim və şagird vahid bir tam təşkil etməlidir. Müəllim dərslərin prosesində həm istiqamətverici və nəzarətedici rol oynamalıdır, həm də şagirdə tərəfdaş olmalıdır və onunla əməkdaşlıq etməlidir. Digər təlim strategiyaları kimi, dərslərin təşkilinə verilən əsas prinsipləri müəllim həmişə özünə rəhbər və çıxış nöqtəsi kimi götürməlidir və müəllim bütün dərslərdə bu prinsiplərin əsas götürülməsinə çalışmalıdır:

1.Pedaqoji prosesin tamlığı-təlimin inkişafetdirici, öyrədici və tərbiyəedici məqsədləri kompleks şəkildə həyata keçirilməlidir;

2.Şagirdyönümlülük-şagird pedaqoji prosesin mərkəzində dayanır. Bütün tədris və təlim işi şagirdlərin maraq və tələbatının ödənilməsinə, onların istedad və qabiliyyətlərinin inkişaf etdirilməsinə yönəldilir;

3. Təlimdə bərabər imkanların yaradılması-bütün şagirdlərə eyni təlim şəraiti yaradılmalıdır

4.İnkişafyönümlülük-şagirdlərin idrak fəallığı izlənilir,nailiyyətləri təhlil edilir,bilik və bacarıqlarının inkişaf səviyyəsi tənzimlənir;

5.Fəaliyyətin stimullaşdırılması-şagirdlərin təlimə marağının artırılması üçün onların fəaliyyətindəki bütün irəliləyişlər qeyd olunur və dəyərləndirilir; 6.Dəstəkləyici mühitin yaradılması-dərs prosesi müvafiq maddi-texniki baza ilə təmin edilməli, sağlam mənəvi-psişoloji mühit təşkil edilməlidir.Bu günkü dərs və tədris prosesi təhsilalanların və təhsilverənlərin insan ləyaqətinə hörmət əsasında qurulur. Hələ vaxtilə Marağalı Əvhədi “Camicəm” adlı əsərində yazırdı ki: Oğlunun olmasa ağılı, kamalı, Sən öldün, neyləyir dövləti-malı. Atalar sözlərində isə xatırladılır ki, “Ağıl qızıldan qiymətlidir”, “Ağıllı baş hər şeydən mənfəət götürər”, “Ağıl yaşda deyil, başdadır”, “Ağıllı düşmən nadan dostdan yaxşıdır”, “Ağıllı kamal axtarar, cahil mal”, “Ağılnla gör, qəlbinlə duy” və sair. Azərbaycan xalq pedaqogikasında deyildiyi kimi, baş bədənin tacıdır. Ağıllı, düşüncəli, kamallı insan olmaq üçün başı biliklərlə zinətləndirmək lazımdır. Başı zinətləndirməkdən ötrü təhsilin bütün növlərindən, o cümlədən pedaqoji prosesin bütün vəzifə (təhsilləndirmə, tərbiyələndirmə, psixoloji inkişafa nail olma) və mərhələlərindən (qavrama, anlama, möhkəmlətmə, hesaba alma) metodik ustalıqla, eyni zamanda bir-birilə vəhdətdə istifadə etmək lazımdır. Müdrik ata-babalarımız ağılın və onun əks qütbü olan ağılsızlığın mahiyyət və məzmun dəyərini aşağıdakı kimi vurğulayıblar: Bu dünyada maldan-puldan Bir ağıllı baş yaxşıdır. Anlamayan bir kəllədən Bircə qara daş yaxşıdır. Təlim prosesində sağlam düşüncənin faydası, dəyəri xeyli böyükdür. Şagirdlərin mənəvi dünyasında sağlam düşüncənin faydasını, dəyərini Nizami Gəncəvi aşağıdakı misra ilə çox gözəl açıqlayır: Düşüncəsi, ağılı sağlam olan kəs Lazımsız sözləri danışa bilməz. Bu mənada şagirdlərin əqli inkişafının düzgün, məqsədyönlü formalaşdırılmasında müəllimlərin üzərinə məsul və şərəfli vəzifələr düşür. Müasir dövrümüz elmitexniki inkişaf dövrüdür. Bu dövrdə müəllim texniki təlim vasitələrindən, kompüter texnikasından, yeni interaktiv təlim metodlarından metodik ustalıqla istifadə etmək səriştəsinə sahib olmalıdır. Maarifçilik hərəkatında xüsusi xidmətləri olan M.F.Axundzadə, M.T.Sidqi, F.Köçərli, Ü.Hacıbəyli, H.Cavid, J.J.Russo, V.Franklin və başqaları

insan həyatında düşüncənin mənə dəyərini yüksək qiymətləndirərək mənalandırmışlar. V.Franklin yazır ki, insan iki dəqiqə havasız, iki həftə susuz, üç həftə yeməksiz, bütün ömrü boyu səfalət içində yaşaya bilər, amma bir an belə, düşünmədən yaşaya bilməz. Şagirdləri düşündürmək, düşündürərək öyrətmək, onları problemlə məsələlərlə qarşılaşdırmaq, axtarıcı, yaradıcı fəaliyyətə emosional formada səfərbər etmək müəllim, tərbiyəçi, valideyn istəyinin, arzusunun, fəaliyyətinin, məqsədinin əsasını təşkil etməlidir. Düşündürərək öyrətmək, düşünərək öyrənmək bilik, bacarıq, vərdislərə yiyələnməyin, mənə zənginləşməyin, habelə psixoloji inkişafa nail olmağın səmərəli və optimal yoludur. Sağlam düşüncə hər bir fərdin insani keyfiyyətlərə yiyələnməsində çox böyük didaktik dəyərə malikdir. Müəllim üçün düşüncəlilik daha çox vacibdir. Bunun üçün kamilləşərək kamilləşdirmək, təkmilləşərək təkmilləşdirmək tərbiyədənin, yəni müəllimin fəaliyyətində üstünlük təşkil etməlidir. Dünya gör-götür dünyası olduğundan şagirdlər düşüncəlilik, müdriklik keyfiyyətləri baxımından münbit olan, sayılıb-seçilən əqli, əxlaqi dəyərlərə malik kamil şəxsiyyətlərin ibrətamiz, nəsihətamiz nümunələrini görür, müşahidə edir, duyaraq əxlaqi-mənəvi dəyərlər baxımından daha da püxtələşməyə, zənginləşməyə can atırlar. Uşaqlarda düşüncəlilik keyfiyyətlərinin formalaşmasında, inkişaf etdirilməsində pedaqoji fəaliyyətin imkanları xeyli böyükdür. Pedaqoji prosesdə şagirdləri düşündürücü suallarla qarşılaşdırmaq sinifdə fəallığı artırır, müstəqilliyə zəmin yaradır. Bunun üçün pedaqoji qanunauyğunluqlara və onlardan törəmə olan əsas ideya, tələb rolunu oynayan pedaqoji prinsiplərə düzgün riayət edilməlidir. Düşüncəli şəkildə həmin prinsiplərdən ölçülü-biçili şəkildə istifadə aparılan təlimtərbiyə işinin səmərə və keyfiyyətini yüksəltmiş olur. Müəllim şagirdləri düşündürmək, tədris olunan mövzunu şüurlu şəkildə mənimsətmək üçün vaxtaşırı problemlə şərh metodundan ustalıqla, xüsusi məharətlə istifadə etməlidir. Şagirdlərin dərisdə sağlam düşüncəyə əsaslanaraq daha fəal iştirakını təmin etmək üçün interaktiv təlim üsullarından istifadə etmək həm vacib, həm də çox effektivdir. “İnteraktiv” sözünün mənası “daha fəal” deməkdir. Şagird və tələbələrin pedaqoji prosesdə daha fəal düşünərək iştirak etməsinə, sinifdə əli işsiz, başı fikirsiz şagirdin olmamasına nail olmaq üçün düşündürərək öyrətməyin, düşünərək öyrənməyin didaktik dəyəri xüsusilə böyükdür. Bu cəhətdən şagirdlərin düşünərək, əqli nəticələrə gələrək axtarıcı fəaliyyət zəminində proqram materiallarına yiyələndirilməsində interaktiv təlim üsullarından ölçülü-biçili şəkildə istifadə vacibdir. Bu cür aparılan təlim təhsil işinin səmərə və keyfiyyətini xeyli gücləndirir. İnteraktiv dərslərin təşkili sinifdəki bütün şagirdlərin müstəqil düşüncələrinə və fəaliyyət göstərmələrinə maksimum şərait

yaradılmasını tələb edir. Belə dərslər tədris materialının şüurlu mənimsənilməsinə, şagirdlərdə psixoloji inkişafa (diqqətin, iradənin, təsəvvürün, nitqin və sair), habelə faydalı mənəvi keyfiyyətlərin formalaşmasına təkan verir. Bəli, düşüncənin təlim-tərbiyə dəyəri böyükdür. Böyük filosof Sokratın sözləri ilə desək: “Düşünülərək görülmən hər bir iş xeyirlə bitir”. Pedaqoji prosesdə sağlam düşüncənin bərqərar edilməsində şagirdlərdə formalaşdırılan idrak motivlərinin də rolu, dəyəri xeyli böyükdür. Müəllim bilməlidir ki, idrak motivləri sağlam düşüncənin mənbəyidir. Müəllim şagirdlərə düşünərək, fikirləşərək öyrənməyin mexaniki öyrənməkdən fərqi açıqlamaqla şüurlu öyrənməyə həvəs və səyi artırmağa ciddi-cəhdlə çalışmalıdır. Onları düşündürəkdən başa salmalıdır ki, şüurlu öyrənmə unutkanlığın qarşısını alır, qazanılan bilik, bacarıq və vərdislər hafizədə dərin izlər buraxır. Çünki şagird öyrədiləni dərinlən anlayaraq, əsaslı şəkildə düşünərək öyrəndikdə həmin materialı uzun müddət düzgün və möhkəm yadda saxlayır. Psixoloji tədqiqatlar göstərmişdir ki, mənanı anlamadan, başa düşmədən materialı mexaniki öyrənmək üçün çox vaxt tələb olunur, bu cür öyrənilən material tez unudulur. Hələ vaxtilə alman İohan Henrix Pestalotsi yazırdı: “Adi müəllim həqiqəti şagirdlərə çatdırır. Əsl müəllim həqiqəti şagirdlərə tapdırır”. Təlim prosesində şagirdlər təkcə dinləyiciyə çevrilməməlidir; müəllimlə, bir növ, əməkdaşlıq şəraitində fəaliyyət göstərməlidirlər. Bunun üçün müəllim şagirdləri təlimatlandırmalıdır ki, onlar üçün aydın olmayan, anlaşılmaz məsələləri müəllimdən soruşub öyrənməyə çalışsınlar. Mexaniki öyrənmək, mətni əzbərləyərək öyrənmək çoxlu vaxt almaqla yanaşı, həm də hafizədən tez bir zamanda silinir. Düşünərək, başa düşərək, şüurlu şəkildə öyrənilən bilik isə hafizədə uzun müddət qalır. Bu cür öyrənmə şagirdlərdə də öz-özlüyündə müqayisə bacarığı formalaşdırır ki, bu da gələcək tədqiqatçının ilk rüşeymidir. Ən düzgün və səmərəli yol fikirləşə-fikirləşə öyrənməkdir. Məhz buna görə də L.N.Tolstoy haqlı olaraq yazmışdır ki, bilik yalnız o zaman bilikdir ki, o təkcə hafizə ilə deyil, həm də adamın öz fikirlərinin gücü ilə qazanılmış olsun. Müəllim mənimsətdiyi bilikləri başa salmaqla kifayətlənməməlidir; qazanılmış bilik cari, mövzudan-mövzuya, bəhsdən-bəhsə təkrarlanmalıdır. Çox haqlı olaraq xatırladırlar ki, “təkrar biliyin anasıdır”. Biliyin möhkəmliyini, uzun müddətliyini təmin etmək üçün həmin bilik lazımi məqamlarda təkrarlanmalıdır. Təkrarın da özünəməxsus qayda-qanunları var. Təkrarın öyrənmənin şərtinə çevrilməsi üçün bir sıra şərtlərə əməl olunmalıdır. Hər şeydən əvvəl, nəzərə almaq lazımdır ki, öyrənmənin keyfiyyəti təkrarın miqdarından deyil, düzgün təşkilindən, xarakterindən asılıdır. Adətən, təkrarlar düşünülmüş xarakter daşdıqda, öyrənmənin, mənimsəmənin səmərəliliyi təmin edilə bilər. Əksinə, kor-

koranə, materialı kifayət qədər anlamadan təkrar etmək olsa-olsa, mexaniki öyrənmə ilə nəticələnir. Təlimdə şüurluluğun təminində şagirdlərin bilik və anlayış səviyyələrinə, fərdi psixoloji xüsusiyyətlərinə uyğun tədris olunan mövzu ilə bağlı problemləli vəziyyətin yaradılması mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Tədris olunan mövzu ilə bağlı şagirdlərin müəyyən düşündürücü suallarla qarşılaşdırılması onların təfəkkür fəaliyyətini hərəkətə gətirir. Şagirdlərin axtarıcı təfəkkür fəaliyyətinə səfərbər edilməsi müəllimin metodik ustalığından, pedaqoji mərifətindən, öz fənnini, onun tədrisi metodikasını dərinədən bilməsindən, şagirdlərlə səmimi ünsiyyətə girmək mədəniyyətindən, peşəkarlıq və mənəvi dünyası ilə hamıya ideal nümunə ola bilməsindən çox asılıdır. Müəllimdə sadalanan bu keyfiyyətlərin mövcudluğu onun öyrədilən mövzu ilə bağlı şagirdlərin düşündürücü təfəkkür fəaliyyəti işinə səfərbər olmaq mədəniyyətini yüksəldir. Təfəkkür yeninin axtarılması və kəşfidir. Ona görə də dərstdə problemləli situasiyanın yaradılması zəruridir. Problemləli situasiya yaradıldıqda şagird axtarıcı olur, onun əqli inkişafı üçün şərait yaranır. Dərstdə düşünmənin, axtarıcı fəaliyyətin təmini bilavasitə fənni tədris edən müəllimin pedaqoji fəaliyyət vəzifəsi olmalıdır. Dərslərin belə keçilməsi şagird təfəkkürünün inkişaf etməsinə stimül olur. Elə bu cəhətlərdən də hər bir müəllim mexaniki öyrənmənin qarşısını almaq, tədris olunan mövzunu şüurlu şəkildə şagirdlərə mənimsətmək üçün onların fasilələrə yol vermədən təfəkkürlərinin inkişaf etdirilməsi qayğısına qalmalıdır. Bunun üçün hər bir dərstdə şagirdləri düşünərək, mühakimələr yürüdərək axtarıcı fəaliyyətə cəlb etmək səriştəliliyi müəllim fəaliyyətində ən optimal üsullardan birinə çevrilməlidir. Şagirdlərdə düşünərək, əqli mühakimələr yürüdərək öyrənməyə həvəs motivlərini qüvvətləndirmək üçün onları həvəsləndirmək, mütəfəkkirlərin fikirləri ilə bəhrələndirmək dəyərli, optimal təsir vasitələrindən biridir. Şagirdlərə anlatmaq, başa salmaq lazımdır ki, güc çox şeyə qalib gəlir, lakin ağıl, bilik isə hər şeyə, eləcə də gücə qalib gəlir. On adam öldürsə bir qılınc əgər, Düşüncə ordunu salar dərbədər. (N.Gəncəvi) Yekun olaraq qeyd edək ki, təlimin bütün təşkilati formalarında uşaqlara bilik, bacarıq və vərdislər aşılamaq, onların əqli qüvvələrini səfərbərliyə alıb düşünülmüş, planlı, mütəşəkkil və məqsədyönlü şəkildə inkişaf etdirmək üçün hər bir müəllim təlim prosesində münbit zəmin, əlverişli mühit yaratmalıdır. Bu imkanları gerçəkləşdirmək işində müəllimin düşüncəli fəaliyyət göstərməsinin rolu, dəyəri xeyli böyükdür. Müəllim ümumi hazırlığı, pedaqoji mərifəti, fasilələrə yol vermədən həm elmi, həm də öyrətmə metodikasını baxımından axtarıcı və yaradıcı olmalıdır.

3. Azərbaycanda təhsilin demokratik, humanist prinsiplər əsasında inkişaf etdirilməsi məzmunun, texnologiyaların və idarəolunma sisteminin yenidən qurulmasını, bu sistemin cəmiyyətin ehtiyac və tələbatlarına uyğunlaşdırılmasını prioritet istiqamət kimi tələb edir. Bu gün həmin istiqamətdə görülən işlər, ilk növbədə təhsilin idarəolunması sistemində dəyişikliklərin aparılmasını həlledici amillərdən biri kimi qarşıya qoyur. Təhsilin idarə olunmasında elmi-pedaqoji əsaslara istinad edilməsi, idarəçilik fəaliyyətinin hesabatlılıq, məsuliyyətin bölüşdürülməsi, keyfiyyətin monitorinqi prinsipləri əsasında qurulması, təhsildə olan bütün fəaliyyətlərin inkişafyönümlü xarakterdə olması onun keyfiyyət göstəricilərinin ardıcıl izlənməsini, keyfiyyətin gözlənilən nəticələrin reallaşdırılması səviyyəsi ilə müəyyənləşdirilməsini zəruri edir. Azərbaycan məktəbinin, dünyanın inkişaf etmiş ölkələrində olduğu kimi, intellekt məktəbinə çevrilməsi, nailiyyətlərin düşüncə, təfəkkür səviyyəsinə görə qiymətləndirilməsi, onun yeni təhsil texnologiyaları əsasında qurulmasını və inkişaf etdirilməsini, mövcud metodik işin təşkili sisteminin təşkilati-struktur baxımından yeniləşdirilməsinə ehtiyac olduğunu aydın göstərir. Pedaqoji kadrlarla aparılan metodik işin istiqamətləndirilməsi, onların ixtisasının artırılması və yenidən hazırlanması, təlim-tərbiyə işlərinin keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması və yeni pedaqoji texnologiyaların öyrənilməsi və tətbiqi sahəsində məktəb və metodbirləşmə rəhbərlərinin təlimatlandırılması, qabaqcıl pedaqoji təcrübənin öyrənilməsi, ümumiləşdirilməsi və tətbiqi, gənc müəllimlərlə işin təşkili və digər sahələr üzrə metodik xidmətin təşkilində rayon (şəhər) təhsil şöbələrinin (idarələrinin) metodik kabinetləri mühüm rol oynayır. Son illərdə bir sıra rayon (şəhər) təhsil şöbələrinin (idarələrinin) metodik kabinetlərinin işində fəallıq hiss olunsa da, ümumilikdə onların fəaliyyəti günün tələblərindən geri qalır. Müşahidələr göstərir ki, metodik kabinetlər tərəfindən pedaqoji işçilərə metodik kömək göstərilməsi heç də həmişə kifayət qədər sistemli şəkildə təşkil edilmir. Bunun əsas səbəblərindən biri xidmət göstərənlər arasında (təhsil şöbəsi, metodik kabinet, məktəb) möhkəm əlaqənin olmaması ilə bağlıdır. Bu gün pedaqoji kollektivlərə göstərilən metodik xidmət, demək olar ki, günün tələbləri ilə ayaqlaşa bilmir. Pedaqoji elmlər sahəsində baş verən yeniliklər, ölkədə gedən köklü təhsil islahatları metodik xidmətin təşkilinin məzmunu və formasının təkmilləşdirilməsini tələb edir. Metodik xidmət nədir? Bu, hər bir müəllimin ixtisasının və peşə ustalığının artırılması, pedaqoji kollektivin yaradıcı potensialının inkişafı və onun yüksəldilməsi istiqamətinə yönəldilmiş qarşılıqlı tədbirlər sistemidir. Pedaqoji elmin nailiyyətləri və pedaqoji prosesdə yaranan qabaqcıl pedaqoji təcrübənin təhlili metodik işin

əsasını təşkil edir. Uzun illər metodik kabinetlər tərəfindən metodik işin təşkili əmrlərin, sərəncamların, metodik göstərişlərin məcburi şəkildə yerinə yetirilməsi ilə məhdudlaşmışdır. Metodik kabinetin əməkdaşları çox az hallarda vəzifə funksiyalarını yerinə yetirmiş, əksər vaxtlarda müəyyən mənada inspektorların işini təkrar etmişlər. Ona görə də metodik xidmətin strukturunun günün tələblərinə uyğun olaraq yenidən qurulması zərurəti yaranmışdır. Hazırda ölkəmizdə təhsil sahəsində islahatların aparıldığı, innovasiyaların, təcrübi-eksperimental fəaliyyətin intensiv şəkildə artdığı bir vaxtda metodik kabinetlərin mövcud iş sistemi təhsildə gedən sürətli dəyişikliklərlə ayaqlaşma bilmir. Ona görə də bir çox inkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsindən istifadə etməklə respublikamızda da metodik xidmətin daha əlverişli, səmərəli, təhsil sisteminin işçiləri tərəfindən qəbul edilə bilən modelini yaratmaq artıq vaxtı çatmış məsələlərdən biridir. Heç də təsadüfi deyildir ki, bu məsələ təhsil naziri cənab Misir Mərdanovun təşəbbüsü ilə nazirlikdə müzakirə olunmuşdur. İşçi qrupu yaradılaraq respublikanın rayon (şəhər) təhsil şöbələrinin metodik kabinetlərinin mövcud fəaliyyəti təqdim edilən sənədlər əsasında öyrənilmiş, hazırlanmış arayış kollegiya iclasında müzakirə edilərək müvafiq qərar qəbul olunmuşdur. Keçmiş Təhsil naziri, professor Misir Mərdanovun "Azərbaycan müəllimi" qəzetinin 23 iyul 2010-cu il tarixli nömrəsində "Azərbaycan təhsili: yaxın keçmişə, bu günə və gələcəyə bir baxış" adlı məqaləsində təhsil sistemində metodik xidmətin təşkili vəziyyəti və onun yaxşılaşdırılmasına dair həyata keçiriləcək tədbirlər ətrafında şərh edilmişdir. Bu planda biz yalnız metodik kabinetin fəaliyyətinin planlaşdırılması və metodik xidmətin təşkilinin bəzi formalarını yığcam şəkildə şərh etməyə çalışmışıq. Rayon (şəhər) təhsil şöbələrinin (idarələrinin) metodik kabinetlərinin vəzifələri, onların görəcəyi işlər Təhsil Nazirliyinin 01.02.2002-ci il tarixli, 111 nömrəli əmri ilə təsdiq edilmiş "Rayon (şəhər) təhsil şöbəsinin metodik kabinet haqqında Əsasnamə"də öz əksini tapmışdır. Əsasnamədə göstərildiyi kimi, vəzifələr çoxdur və onların yerinə yetirilməsi xeyli dərəcədə metodik kabinetlərin işinin düzgün planlaşdırılmasından asılıdır. Dəqiq, müasir tələblərə cavab verən fəaliyyət planı olmadan həmin vəzifələri yerinə yetirmək mümkün deyildir. Metodik kabinetin fəaliyyət planı tərtib edilərkən elmlilik, konkretlik, yığcamlıq, demokratiklik prinsiplərini nəzərə almaq lazımdır. Lakin aparılan müşahidələr və sənədlərin təhlili göstərdi ki, bəzi rayon (şəhər) təhsil şöbələrinin metodik kabinetlərinin fəaliyyət planlarında nəzərdə tutulan məsələlər o qədər də aktualıq kəsb etmir, günün tələbləri ilə səsleşmir. Plana daxil edilən tədbirlər üzrə gözlənilən nəticələr əvvəlcədən müəyyənləşdirilmir. Bəzi rayon (şəhər) metodik kabinetlərinin fəaliyyət planlarında metodik işin

məzmunu və təşkili, pedaqoji kadrların ixtisasının artırılması sahəsində görüləcək işlər, qabaqcıl pedaqoji təcrübənin öyrənilməsi, ümumiləşdirilməsi və yayılması, gənc müəllimlərlə aparılan işin məzmunu, dayaq məntəqələrinin fəaliyyətinin səmərəli təşkili və fənn kurikulumlarının tətbiqi ilə bağlı məsələlərə kifayət qədər yer verilmir. Əksər fəaliyyət planlarının bölmələri düzgün müəyyənəlməmişdir. Bütün bunları nəzərə alaraq, kollegiyanın qərarında nəzərdə tutulduğu kimi, metodik kabinetlərin əməkdaşlarına kömək məqsədilə illik fəaliyyət planının tərtibi prinsiplərini, nəzərdə tutulan tədbirlərin qısa məzmununu, habelə metodik kabinetlərin fəaliyyətində əsas yerlərdən birini tutan və daha çox əhəmiyyət kəsb edən metodbirləşmələrin işinin təşkili, gənc müəllimlərlə aparılan işin məzmunu, qabaqcıl pedaqoji təcrübənin öyrənilməsi, ümumiləşdirilməsi və tətbiqi məsələlərini yığcam şəkildə şərh etməyə çalışmışıq. Fəaliyyət planının bölmələri təxminidir. Yerli şəraitdən, işin xüsusiyyətlərindən asılı olaraq planın bölmələrində və hər bölməyə aid işin məzmununda müvafiq dəyişiklik edilə bilər. Məsləhətlər. Şagirdlər müəyyən tədris materialı və ya tapşırıq üzərində müstəqil işləyərkən onlarda məsləhətlər almaq tələbatı yaranır. Düzgün təşkil edilmiş məsləhətlər şagirdlərə tədris materialına yiyələnmək işində qarşıya çıxan çətinlikləri aradan qaldırmağa kömək edir. Məsləhətlər prosesində müəllim şagirdlərin fəaliyyətini elə istiqamətləndirir ki, onlar bu və ya digər məsələni düzgün başa düşür, mürəkkəb tapşırıqların və öyrənilən hadisələrin mahiyyətini açmağı öyrənirlər. Məsləhətlər şagirdlərin biliklərindəki mövcud çatışmazlıqları üzə çıxarmağa, onların diqqətini dərinlən öyrənilməsi vacib olan məsələlərə yönəltməyə imkan verir. Düzgün təşkil edilmiş məsləhət şagirdlərdə özünə nəzarət, öz biliklərinə tənqidi münasibət tərbiyə edir, yaxşı oxumağa, təhsil səviyyələrini düzgün müəyyən etməyə kömək edir. Məsləhət zamanı müəllim şagirdlərin suallarına hazır cavablar verməyə tələsməməlidir. Yaxşı olar ki, əvvəlcə köməkçi suallar vasitəsilə şagirdin nəyi başa düşmədiyini, nədə çətinlik çəkdiyini üzə çıxarılsın, bundan sonra isə ona kömək göstərsin. Məsləhəti, xüsusilə tematik məsləhəti kursun bu və ya digər problemi üzrə cari yoxlayıcı sorğu və ya müzakirə ilə uzlaşdırmaq lazımdır. Fənn dərnəkləri öz istiqamətinə, məzmununa, iş metodlarına, keçirilmə vaxtına görə müxtəlifdirlər. Praktika təsdiq edir ki, fənn dərnəkləri şagirdlərin maraq və meyllərinin inkişafında olduqca əlverişli rol oynayır. Təlimə müsbət münasibət inkişafına da müsbət təsir edir. Dərnəklər həyatla əlaqənin möhkəmlənməsinə, fənlərarası əlaqənin inkişafına kömək edir. Şagirdlərin fənn dərnəklərində iştirakı tədris prosesini fəallaşdırır, təlimin keyfiyyətini yüksəldir.

4. Açıq dərslərin bəzi cəhətlərinin, o cümlədən zənglə əlaqədar, ev tapşırıqları, müəllimin nitqinə münasibətlə bağlı tərbiyə imkanlarının olduğuna və bu imkanlardan istifadənin əhəmiyyətinə toxunmuşuq. Dərslərin tərbiyəvi imkanları deyilənlərlə bitmir. Belə imkanlar kifayət qədərdir. Şagirdlərin nümunəvi davranışına və uğurlarına, çətin tərbiyə olunanlara, dərslərdə geri qalanlara, xüsusi qabiliyyətli şagirdlərə münasibət və s. məsələlər buna misal ola bilər. Bu cür hallara müəllimlərin münasibətləri, təəssüf ki, birmənalı olmur. Ayrı-ayrı şagirdlərin dərslərdə nümunəvi davranışına və uğurlarına müəllimlərimizin münasibətlərinə diqqət yetirək. Müşahidələr göstərir ki, aşağı siniflərdə tədris edilən Azərbaycan dilindən də, riyaziyyatdan da, musiqidən də, təsviri sənətdən də, digər fənlərdən də ayrı-ayrı şagirdlərin uğuru müəllimini də, valideynlərini də sevindirir. Müəllim belə şagirdi yoldaşlarına nümunə gətirir və hərdən deyir: — Bax, belə oxuyurlar! Söz yoxdur ki, uğurla oxuyan şagirdin sinifdə nümunə kimi qeyd edilməsi tərbiyə cəhətdən əhəmiyyətlidir; sinifdəki yoldaşları ondan nümunə götürə bilərlər. Lakin, düşünürük ki, uğurla təlim-tərbiyə alan şagirdin nümunəsi bir şərtlə daha güclü tərbiyəvi təsir göstərə bilər: biz uğurlu fəaliyyəti səciyyələndirən əlamətlərin müəllim tərəfindən sinif qarşısında açılmasını nəzərdə tuturuq. Belə olduqda şagirdlər yəqin edirlər ki, yaxşı oxumağın sirri dərslərdə son dərəcə diqqətli olmaqdadır, müəllimin şərhinə, yoldaşlarının dediklərinə diqqətlə qulaq asmağı bacarmaqdadır, oxuduğu şeirdə, yaxud hekayədə rast gəldiyi sözlərin mənasını başa düşməyə çalışmaqdadır, evə verilən tapşırıqları vaxtında və səliqəli yerinə yetirməkdədir. Nümunəvi oxuyan şagirdin fəaliyyətindəki xüsusiyyətlərin yoldaşlarının gözü qarşısında çözlənməsi onları daha çox maraqlandırır və konkret əlamətləri daha tez qavrayırlar. Başqa səciyyəli nümunəyə müəllim münasibətlərinin də şahidi olmuşuq. Şagirdlərdən biri riyaziyyat sahəsində, digəri səliqəli yazıda, üçüncüsü nəğmədə, daha birisi təsviri sənətdə və s. sahə də fərqlənir. Sual olunur: Nümunənin bu cür təzahür formalarına müəllimlərin münasibəti necədir? Müxtəlif! Müəllimlər var ki, şagirddə təhsilin yalnız bircə cəhətində qabiliyyət nişanəsi gördüyündən, qalan fənlər üzrə isə çətinlik çəkdiyi üçün onu danlayır. Bəla həm də burasındadır ki, belə müəllim şagirdin çətinliklərinin səbəbləri ilə maraqlanmır, ona məsləhət verər, yol göstərə bilmir. Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, həm təhsildə müvəffəqiyyətin səbəblərini, həm də uğursuzluğun səbəblərini bəzi müəllimlərin açmadığının nədən irəli gəldiyi indi başa düşülür. Başa düşülür ki, vaxtı ilə ali pedaqoji təhsil alarkən təlim zamanı şagirdlərin uğurlu və ya uğursuz fəaliyyət göstərmələrinin psixoloji mexanizmlə, psixoloji qüvvələrlə bağlılığı tələbələrə lazımınca öyrədilməmişdir. Məhz bu cəhətdən də ali təhsilli sinif müəllimi kimi kadrların

hazırlanmasında islahat zərurətə çevrilmişdir və hazırda islahat uğurla aparılır. İbtidai sinif müəllimlərinin hazırlığı üzrə çərçivə kurrikulumunda uğurların qiymətləndirilməsinə xüsusi diqqət yetirildiyini tələbə unutmamalıdır. 1. Dərstdə geri qalan şagirdlərə qayğılı münasibət göstərilməsi təcrübəsindən. Yuxarda qeyd etdiyimiz kimi, şagirdlər arasında təlimdə geri qalma halları olur. Təhsil sahəsində geri qalma halları ən ciddi, ən köklü problemlərdən biridir. Nə üçün? Çünki geri qalma halları yalnız belə şagirdlərin özlərinin problemləri deyil, mənəvi cəhətdən sıxıntı çəkmək, yoldaşları arasında pisikmək məsələsi deyil, gələcək aqibət məsələsi deyil, valideyn narahatlığıdır; valideyn öz övladını savadlı, sayılan, seçilən mütəxəssis kimi görmək arzusu ilə yaşayır. Təlimdə geri qalma ümumxalq, ümumdövlət probleminə də çevrilə bilər. Çünki, kəmsavad adam təkə valideyn üçün yox, cəmiyyət üçün də yükə çevrilir. Nəhayət, təlimdə geri qalma sinif müəllimindən ötrü üzüqaralıqdır. müəllim fəaliyyətinin necəliyini qiymətləndirməyin meyarlarından biridir. Təlimdə geri qalmanın bu cür acınacaqlı nəticələrindən indiki tələbələrin — gələcək sinif müəllimlərinin hali olması faydalı hesab edilir. Tələbələr indidən özlərini gələcək fəaliyyətə hazırlamalıdırlar. Necə? Geri qalmanın səbəblərini öyrənmək yolu ilə! Səbəblər isə çoxdur: Hər hansı səbəb üzündən dərslə arasına gəlmək; məişət çətinlikləri; şagirdin tənbelliyi və səhlənkarlığı; səriştəsiz müəllimin düşünülməmiş ifadəsi və hərəkəti; şagirdlər arasında kobudluq halları; mənası aydınlaşdırılmamış söz və ifadələrin əzbərlənməsi; təlimdə psixoloji qüvvələrin roluna əhəmiyyət verilməməsi və s. Hər hansı xəstəlik üzündən şagirdin dərslə gəlməməsi onun geri qalması səbəblərindən birinə çevrilir. Ustad müəllim dərhal səbəbi müəyyənləşdirir, öyrənilmiş mövzuları və ev tapşırıqlarını valideyn və ya şagirdlər vasitəsi ilə həmin şagirdə çatdırır, geriləmənin qarşısını alır. Təlimdə geriləməyə səbəb olan amillərdən biri də məişət. Bəzən ailədə ərəvad arasında dedi-qodu, bəzən ailədə maddi duam uşağın vaxtında dərslə getməsinə maneyəyə çevrilir. Diqqətli müəllim şagirdin dərstdə olmadığını müəyyənləşdirən kimi, həmin gün dərstdə olmamağın səbəbini araşdırır; səbəb valideynlər arasındakı münaqişə ilə bağlı olduğu halda müəllim valideynlərlə görüşür, onlar arasında izahat aparır, münaqişənin uşağa zərərli təsirini onlara anladır. İkinci hal üzə çıxdıqda sinif müəllimi məktəbin direktoru ilə danışır, icbari təhsil fondundan şagirdə yardım ayrılmasına nail olur. Uşağın xarakterində baş qaldıran tənbellik, məsuliyyətsizlik kimi mənfi keyfiyyətlər də bəzən təlimdə geriləməyə gətirib çıxara bilər. Pedaqoji təcrübəsi zəngin olan müəllim yəqin edir ki, həmin zərərli keyfiyyətlər ya erköyünlüyün, yaxud da gün rejiminin olmamasının məhsuludur. Odur ki, müəllim valideynlərə məsləhət görür ki, həmin uşaq üçün gün rejimi tərtib edilsin,

rejimə dönmədən əməl olunması üzərində ciddi nəzarət qoyulsun və onun şiltaqlığına qətiyyənlə uymasınlar. Yuxarıda deyildiyi kimi, təəssüf ki, geriləmə sinif müəllimi ilə də əlaqədar olur. Səriştəsiz müəllim bəzən düşünür ki, qarşısındakı balacadır, qanmır; dəftərini və ya kitabını evdə qoyan şagirdi, gözlədiyini cavabı ala bilmədiyini şagirdi arzuolunmaz ifadələrlə təhqir edir. Belə şagird müəllimdən inciyir, onun tapşırıqlarına laqeyd olur, fəallıq göstərmir; nəticədə geriləməyə başlayır. Odur ki, tələbə gələcəkdə sinif müəllimi işləyərkən hər bir sözü nü, atdığı hər bir addımı ətraflı ölçüb biçməyi bacarmalıdır. Mənası qaranlıq qalan söz və ifadələrlə dolu şeir, hekayə və digər mətnlərin şagirdlərə əzbər öyrədilməsi də şagirdlərin təlimə marağını azalda bilər. Sinif müəllimi təlimin bu cəhətindən də hali olmalıdır ki, öyrənilən mətnə şagird üçün heç bir məqam qaranlıq qalmasın. Tək-tək şagirdlər arasında bir-birinə qarşı kobudluq halları da sinifdə təlimtərbiyənin səviyyəsində əks səda verə bilər. Bu cəhəti diqqət mərkəzində saxlayan təcrübəli müəllim çalışır ki, sinifdəki bütün şagirdlər arasında qarşılıqlı hörmət, qarşılıqlı yardım və dostluq hökm sürsün. Təlimdə geriləmənin köklü səbəblərindən biri müəllimlərimizin əksəriyyəti tərəfindən o qədər də ciddi əhəmiyyət verilməyən psixoloji qüvvələrdir. Məsələn burasındadır ki, dərslər müntəzəm gələn, oxumağa səy göstərən şagirdlərimizin arasında da geriləmə halları olur. Bəs nə üçün bütün dərslərdə iştirak edən, yoldaşlarından yaxşı mənada fərqlənmək arzusunda olan şagirdlər arasında da geriləmə halları olur? Bu sual uzun müddət məktəblərimizdə araşdırıldıqdan sonra cavab tapmaq mümkün olmuşdur ki, həmin qəbildən olan şagirdlərdə, bir qayda olaraq, psixoloji qüvvələrin inkişafı istənilən səviyyədə deyil. Diqqətin yayınması halı, tapşırığın çətinliyindən yayınmaq halı, təxəyyülün zəifliyi, nitqdə əlaqəsizlik halları var. Şagirdin təhsildə irəliləməsinə mane olan da məhz həmin psixoloji çatışmazlıqlardır. Müəllimin qayğılarından birisi göstərilən psixoloji çatışmazlıqları aradan qaldırmağa nail olmaqdan ibarətdir. Fənn kurikulumunun həyata keçirilməsində bu cəhətin nəzərə alınması da faydalı olardı. Dərslərdən əlavə tədbirlər şagirdlərdə fənnə marağı artırır və müstəqil işləməyə təkan verir.